

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

In memoriam Alice Miller

12 januari 1923 – 14 april 2010

GERTIE BÖGELS

Door haar uitgever, Suhrkamp Verlag, werd op 24 april jongstleden bekendgemaakt dat op 14 april 2010 in Saint Rémy, Frankrijk, op zevenentachtigjarige leeftijd Alice Miller is overleden. De Pools-Zwitserse voormalige psychoanalytica werd in 1979 op slag wereldberoemd met haar eerste boek: *Het drama van het begaafde kind*.

Het is bekend, en uit het navolgende wellicht begrijpelijk, dat Miller vooral in de zogeheten zelfhulpgroepen haar aanhang vindt maar daarentegen in de beroepsgroep van de psychoanalytici ofwel genegeerd of met enig *dédain* besproken wordt. Als toen nog toegewijd praktiserend psychoanalytica schreef Miller vanaf 1971 enkele artikelen in *Psyche* en het *International Journal of Psychoanalysis* over narcisme en de uitwerking daarvan in de psychoanalytische behandeling en in de opvoeding. Miller behandelt daarin onder meer de problematische verhouding tussen de narcistische ouder, meestal de moeder, en het begaafde, kwetsbare kind. Miller breidt deze visie uit tot de problematische verhouding tussen de narcistische analyticus en diens cliënt. Met de beschrijving van de excessen in de opvoeding wordt een verbinding gelegd naar de therapeutische relatie.

Haar volgende twaalf boeken worden in dertig talen vertaald, en door miljoenen mensen gelezen. De «Kindheitsforscherin» Miller klaagt hierin in steeds dringender formuleringen de verantwoordelijken — onder wie ook Freud — aan wegens hun voorbijzien aan of opzettelijk verdonkeremanen van kindermishandeling en seksueel misbruik. Dit was voor haar ook reden om haar lidmaatschap bij de Zwitserse psychoanalytische vereniging en later van de International Psychoanalytical Association op te zeggen.

De kern van Millers werk is het beschrijven van de «zwarte pedagogiek», een term die zij ontleent aan de Duitse pedagoge Katharina Rutschky voor de typing van de autoritaire stijl van ouderschap: machtsmisbruik door opvoeders onder de camouflage van «noodzakelijke opvoedingsmaatregelen». Het is Millers verdienste dat zij daarmee een thema centraal stelt dat nog steeds op grote schaal in onze samenleving wordt miskend. Ook de huiver voor langer durende afhankelijkheidsrelaties valt in de weerklank van de «zwarte pedagogiek» van Miller te beluisteren.

Niemand zal kunnen ontkennen dat er in gezinnen sprake is van kindermishandeling, misbruik, intimidatie en verwaarlozing, maar ook in allerlei andere afhankelijkheidsrelaties, waaronder de therapeutische. Binnen de gevestigde instituties worden machtsmisbruik en seksuele intimidatie op grote schaal genegeerd of gebagatelliseerd. Een waarlijk actueel onderwerp. Opvallend is de teneur die zich bij Miller uiteindelijk ontwikkelt: therapie moet kort zijn, want de afhankelijkheidsrelatie met de therapeut vormt een gevaar voor de ontplooiing en komt te dicht bij de ‘zwarte pedagogiek’.

De publicaties van Alice Miller zijn van wezenlijk belang. Zij richten zich tot diegenen die, als gevolg van te ernstige tekorten of beschadiging, onbereikbaar zijn voor psychoanalytische behandeling of — beter gezegd — voor wie de psychoanalyse als behandelingsvorm niet toereikend is en zelfs volledig tekortschiet. Dat zij voor velen troost en erkenning bood voor ervaren onrecht is onomstreden.

Als illustratie moge dienen de allerlaatste brief op haar website, haar antwoord aan een van de vele mensen die haar schreven over hun misbruikt of mishandeld zijn in hun kindertijd en die zich herkend en erkend voelden na het lezen van haar werk:

AM: ‘Thank you for your letter. It might seem very easy to give this advice (feel your repressed rage) but you know now how hard it is to eventually feel what you tried not to feel over 50 years. I am glad that you succeeded and feel liberated. The weight of denied feelings can be gigantic and very destructive.’

Het drama kan men beschouwen als een voor het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw exemplarisch geschrift, gekleurd vanuit de maatschappijkritische politieke atmosfeer van die tijd. Maar we kunnen het ook waarderen als een reële onthulling, met de uitdrukingskracht, de werking en de invloed van een pamflet. Tot op de dag van vandaag worden er zelfhulpgroepen georganiseerd op basis van de in haar boeken gestimuleerde zelfreflectieve en creatieve activiteiten.

Een ander aspect, eveneens samenhangend met de tijdgeest van die jaren, vormt de opmerkelijke loochening van de betekenis van de Tweede Wereldoorlog als dramatische ontwikkelingsinterferentie. Miller ziet als oorzaak van het drama van het zogeheten ‘begaafde kind’ het narcisme van de moeder, maar de achterliggende oorlogssituatie ontbreekt in haar pathografieën. Pas in de latere edities van *Het drama* voegt zij daar enkele overwegingen in die richting aan toe. Al blijft de vraag in hoeverre haar eigen oorlogservaringen in haar reflectie een rol speelden, het is duidelijk dat Miller daar een onuitwisbare invloed van moet hebben ondergaan. Zoals het een psychoanalytica betaamt was zij zeer gesloten over haar achtergrond. Tegenwoordig kan men echter op internet ‘alles’ van haar te weten komen. Ze werd geboren in 1923 in Lemberg

(toen Polen, thans Lviv, Oekraïne) als Alicja Rostowska. Zij was zestien jaar en middelbare scholiere in Warschau toen op 1 september 1939 de nazi's Polen binnentrokken, en achttien jaar toen zij in 1942 in die stad aan de 'ondergrondse universiteit' ging studeren. In 1946, na de beëindiging van de oorlogshandelingen, verhuisde zij naar Basel waar ze met een Zwitsers stipendium psychologie studeerde en daarna volgde ze in Zürich de psychoanalytische opleiding. Maar de vraag wat de impact van deze 'nuchtere feiten' in haar leven is geweest stelt zware eisen aan ons voorstellingsvermogen: hoe zag de wereld er tussen 1939 en 1946 uit voor een Joodse adolescent?

Door mijn eigen opleiding tot psychiater waren voor mij de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog voor de algemene sociale en persoonlijke ontwikkeling evident geworden. Toen ik dan ook *Het drama* in handen gespeeld kreeg als 'belangrijk boek, ook voor psychiaters' trof mij het opmerkelijke manco in Millers boek. Maar op dat moment was er niets over haar achtergrond bekend. Ook uit methodische overweging besloot ik me bij mijn dissertatie uitsluitend op haar officieel gepubliceerde teksten te richten (Bögels 1997).

De maatschappijkritische opvatting die uit haar werk spreekt, heeft ondanks de enorme invloed ervan, tot een intellectueel isolement geleid, iets waar zij zelf ook voor koos. Aan de andere kant is zij via haar website (www.alice-miller.com) de honderdduizenden, wellicht miljoenen die haar daar opzochten, blijven adviseren, troosten en moed inspreken, en is zij de verantwoordelijken, tot en met de echtgenote van de Amerikaanse president, op hun taak blijven wijzen.

De dialectiek die zich vanuit Millers werk opdringt, vormt een centraal thema in het gehele psychoanalytische wetenschapsgebied. De psychoanalyse heeft als pijnlijk dilemma dat men een bepaalde mate van positieve levenservaring moet hebben gehad, wil men ervan kunnen profiteren. Als de — in psychoanalytisch jargon zo genoemde — vroege objectrelaties niet voldoende emotioneel bindend en affectief stimulerend zijn geweest, kan men een analyse überhaupt niet verdragen of er baat bij vinden. In die leemte heeft het werk van Miller een grote betekenis verworven.

(Nadere) literatuur

BÖGELS, G. (1997). *Psychoanalyse in der Sprache Alice Millers*. Würzburg: Königs-
hausen & Neumann.

MILLER, A. (1971). Zur Behandlungs-
technik bei sogenannten narzistischen
Neurosen, *Psyche*, 25, 641-668.

MILLER, A. (1979). *Das Drama des begabten
Kindes und die Suche nach dem wahren
Selbst*. Frankfurt: Suhrkamp. (Vertaling:
Het drama van het begaafde kind: op zoek

naar het ware zelf. Houten: Van Holkema
& Warendorf, 2000.)

MILLER, A. (1979). Depression and grandio-
sity as related forms of narcissistic
disturbances. *International Review of
Psycho-Analysis*, 6, 61-76.

MILLER, A. (1979). The drama of the gifted
child and the psycho-analyst's narcissis-
tic disturbance. *International Journal of
Psychoanalysis*, 60, 47-58.

Website: www.alice-miller.com